

विद्या प्रसारक मंडळ, ठाणे

मासिकाचे नाव	•	सध्दर्म : त्रैमासिक
संचालक	•	गुंडोपंत, हरिभक्त
प्रकाशक	•	कर्नाटक प्रकाशन संस्था, मुंबई
प्रकाशन वर्ष	•	१९६६
वर्ष	•	पहिले
अंक	•	दुसरा
पृष्ठे	•	१६ पृष्ठे

गणपत्रिका विद्या प्रसारक मंडळाच्या
“ग्रंथालय” प्रकल्पांतर्गत निर्मिती

गणपत्रिका निर्मिती वर्ष : २०१०

गणपत्रिका क्रमांक : ३

* * * * *

नमना आदरू ग्रंथार्थी

* * * * *

नमन श्रीएकदंता । एकपणे तूंघि आतां ।
 एकीं दाखविसीं अनेकता । परीं एकात्मता ।
 न मोडे ॥ २ ॥ तुजमाजी वासु चराचरा ।
 म्हणोनि म्हणिते खंबोदरा । याळार्गीं सक-
 व्यंचा सोयरा । साचोकारा तूं होसी ॥ ३ ॥
 तुज देखे जो नरू । त्यासीं मुखाचा
 संसारू । याळार्गीं विग्रहरू । नामादरू
 तुज साजे ॥ ४ ॥ हर्ष तें वदन गगराजा ।
 चारी पुरुषार्थ त्या चारी भुजा । प्रकाशिपां
 प्रकाशी वोजा । तो झळकत तुझा एकदंत ॥ ५ ॥
 मुखाचें पेटळें दोंद । नाभीं आवतळा आनंद ।
 घोघाचीं मिरवे नागबंद । दिसे सखिध
 साजिरे ॥ ६ ॥ तुझीं अनुमात्र जाहळिया
 भेटी । शोधितां विग्र न पडे हर्षीं । तोटिरीं
 संसार फांसोटी । तोघि तुझीं मुठीं निजपरघू ॥
 १० ॥ भावें भक्त जो आवडे । त्याचें उगविसीं
 भवसांकडें । बोहुनि काटिसीं आपणाकडे ।
 निजनिवाडें अंकुशें ॥ ११ ॥ साच निरपेक्ष जो
 निःशंक । त्याचें तूंघि वाढविसीं सुख ।
 देऊनि हर्षाचें मोदक । निवविसीं देख निज-
 हस्तें ॥ १२ ॥ सूझमाहूनि सूझम सान ।
 त्यामाजी तुझें अधिष्ठान । याळार्गीं मूपक-
 वाहन । नामाभिधान तुज साजे ॥ १३ ॥ पाहतां
 नरू कुंजरू । अव्यक्तप्यर्चीं परू । ऐसा जाणोनि
 निर्विकारू । नमना आदरू ग्रंथार्थी ॥ १४ ॥

- श्रीएकनाथी भागवत, अध्याय १

हे एकदंता श्रीगणेश, तुला नमन असो.
 तूं एक असूनही अनेकता दाखवितोस; पण
 त्यामुळे एकात्मता नष्ट होत नाही. २ सवें

चराचरांचा तुझ्या उदरांत वास असल्यामुळे,
 तुला खंबोदर असें म्हणतात. चराचरांचा तूं
 खरा सोयरा आहेस. ३ जो तुझें दर्शन घेतो,
 त्याचा संसार मुखाचा होतो. म्हणून विग्रहर्ता हें
 तुझें नांव सायें आहे. ४ हे गगराया, आनंद
 हेंच तुझें मुख होय आणि चार पुरुषार्थ हेच
 तुझे चार हात होत. प्रकाशवंतानाही प्रकाश
 देणारा तुझा दांत उत्तम प्रकारें झळकतो आहे.
 ५ गगराजा, पोट मुखानें मुटाऱ्यावरणानें तुझ्या
 नाभींतून आनंद ओसंडत आहे; ह्यानाचा
 कळदोरा तिच्या खालीं शोभून दिसतो आहे. ६
 तुझें धृष्टमात्र दर्शन झालें तरी पुरे आहे;
 मग विद्याचा मागमूसही कोठें दृष्टीस पडत
 नाही. तुझ्या मुठीतील परघू संसारपास
 तोडून टाकणारा आहे. १० तुझ्या टापीं
 अनन्य भाव असणाऱ्या तुझ्या आवकत्या
 भक्ताला तूं भवसंकटांतून मुक्त करतोस आणि
 त्याला आपल्या हातांतील अंकुशानें आपण होऊन
 आपणाकडे ओढून घेतोस. ११ खरोखरी निरपेक्ष
 आणि वासनारहित असणाऱ्या भक्ताला तूं मुखा
 करतोस; आपल्या हातानें हर्षाचे मोदक देऊन
 तूं त्याला तृप्त करतोस. १२ सूझमाहून अत्यंत
 सूझम वस्तूंमध्येंही तुझें अधिष्ठान असतें;
 अतएव मूपकवाहन हें नांव तुला शोभण्यासारखें
 आहे. १३ पाहावयास गेलें तर तूं धड मनुष्यही
 नव्हेस आणि धड हत्तीही नव्हेस. तूं व्यक्त
 आणि अव्यक्त ह्यांच्या पलीकडचा आहेस. असा
 जो निर्विकार, त्या तुला, गगराया, हा प्रथ
 निर्विग्रहणें शेवटास नेण्याकरतां मी परमादरानें
 वंदन करतो. १४

धर्म म्हणजे 'रिलिजन' नव्हे

भारतांत अनेक धर्म आहेत असें आपण म्हणतो आणि त्यांत हिंदु धर्माची गणना करतो. पण इतर धर्मांहून हिंदु धर्म मुळांतच भिन्न असल्याने तसें करणें अनर्थक आहे.

धर्म हा शब्द वृ म्हणजे धारण करणें ह्या धातूपासून झालेला आहे.

धारणाद्धर्ममित्याहुः धर्मो धारयते प्रजाः ।
यःस्याद्धारणसंबुक्तं स धर्म इति निश्चयः ॥

— महाभारत, कर्णपर्व, ६९-५१

म्हणजे “ धारणा करतो तो धर्म, धर्मानिंच सर्व प्रजा बद्ध आहे. जो प्रजेचें धारण करतो तोच धर्म, हें निश्चित समज. ” असें, धर्माधर्माचें विवेचन करीत असतां, श्रीकृष्णानें अर्जुनाला महाभारतांत ठरवून सांगितलें आहे. त्यावरून धर्म म्हणजे काय, हें आगदी स्पष्ट आहे.

धर्मो विश्वस्य जगतः प्रतिष्ठा ।

धर्मं सर्वं प्रतिष्ठितम् ॥

असें नारायणोपनिषदांत म्हटलें आहे, त्याचा मथितार्थ धर्मासुद्धेच जगाला स्थैर्य व प्रतिष्ठा प्राप्त होते, असा आहे.

श्रीमत् शंकराचार्यांनीं ब्रह्मसुत्र भाष्यांत

‘जगतः स्थितिकारणं साक्षात् प्राणिनाम-
भ्युदय निश्चेषसहेतुः स धर्मः ।’

म्हणजे समाजाला स्थिरता आणणारा व लोकांचा अभ्युदय करून त्यांचें आत्यंतिक कल्याण साधणारा तो धर्म, अशी धर्माची व्याख्या केली आहे.

वरीलप्रमाणें धर्म शब्दाचा अर्थ आणि त्याची व्याख्या पाहिल्यावर धर्म कशावर आधारित आहे तें पाहूं.

वेद^१ हे आपले सर्वांत जुने ग्रंथ होत. अखिल परावर वस्तूंत एकच आत्मा आहे अशी जाणीव बाळगून प्राणिमात्रांशीं आत्मभावानें वर्तन करण्यांतच मानवाचें आत्यंतिक कल्याण आहे, असा ह्या वेदग्रंथांचा निष्कर्ष आहे. त्यालाच अभ्यास असें म्हणतात. तोच हिंदु धर्माचा पाया आहे. ‘वेदोऽखिलो^२ धर्ममूलं ।’ (मनु २-६) हें मनुचें वचन प्रसिद्ध आहे.

हिंदु धर्म वेदांवर आधारलेला असल्यामुळें वेदांना प्रमाण मानलें हें हिंदु धर्माचें प्रधान लक्षण^३ मानलें जातें.

हिंदु धर्माचें विवेचन करणाऱ्या ग्रंथांना स्मृति^४ असें नांव आहे. स्मृतिग्रंथ अनेक आहेत. वीरभिम्रोदय ग्रंथांत एकंदर ५७ स्मृतिकार वर्णिले आहेत. त्यांपैकी मनु,

^१ ह्यांनाच श्रुति असेंही नांव आहे. ‘श्रुतिस्तु वेदोविज्ञेयो ।’ — मनु, २-१०

^२ अखिल वेद म्हणजे चार वेद, तदंतर्गत ब्राह्मण व उपनिषद ग्रंथ, सहा वेदांनीं आणि पूर्व व उत्तर शीर्मांता.

^३ ‘श्रुति प्रमाणको धर्मोः’ हारित; ‘प्रामाण्य बुद्धिवैशेषु ।’ — टिळक

^४ ‘धर्मशास्त्रं तु वै स्मृतिः ।’ — मनु, २-१०

याज्ञवल्क्य, पाराशर, गौतम व नारद हे प्रख्यात आहेत. पण मनुचा ग्रंथ सर्वांत प्राचीन असल्यामुळे त्याला विशेष मान आहे.

ह्या स्मृतींचे म्हणजे धर्मग्रंथांचे (१) आचार, (२) व्यवहार व (३) प्रायश्चित्त, असे तीन भाग आहेत.

आचार ह्या भागांत स्नान, संध्या, जप, पंचयज्ञ, वगैरे नित्याचीं आणि श्राद्धादि नैमित्तिक कर्मे, तसेंच उपजीविकेचीं भिन्न भिन्न साधनें, समाजांतोळ सर्व थरांच्या व्यक्तींचे परस्परांशीं संबंध व वागणूक, विवाहाचे प्रकार, स्त्रीपुरुषांचे नैसर्गिक संबंध, आहार, पोशाख, आरोग्य (Sanitation), शिष्टाचार (etiquette), इत्यादि अनेक गोष्टींचा समावेश असून त्या बाबतींतोळ वागणुकांचे नियम घालून दिलेले आहेत. त्यांनाच हिंदु धर्मांत 'आचार' असे नांव आहे.

'व्यवहार' ह्या सदराखाली राजा व त्याचीं कर्तव्ये, राज्यव्यवस्था, व्यापार आणि कर, परराज्यांशीं संबंध, संरक्षण, तद्गत प्रजेच्या आपसांतोळ देवधेवी, कर्ज व गहाणखर्त, चारसा, स्त्रीधन, दत्तकविधान, साक्ष व साक्षीदार, चोरी व इतर गुन्ह्ये आणि त्यांची चौकशी, इत्यादि नाना प्रकारच्या व्यावहारिक गोष्टींचे विवेचन असून, त्या कशा हाताळल्या, तें विस्तारानें सांगितले आहे.

आणि तिसऱ्या म्हणजे 'प्रायश्चित्त' विभागांत कोणत्याही व्यक्तीनें आपले विहित कर्म न केल्यास अथवा एखादे समाजविद्रोही वर्तन तिच्या हातून जाणून अथवा अजाणपणें घडल्यास, तिला कोणतें शासन असावें व तें कोणीं करावें, ह्याचा आदेश आहे.

बरील तपशिलाकडे पाहिलें असतां आपले धर्मशास्त्र म्हणजे एक व्यापक स्वरूपाची समाजव्यवस्था आहे, असें दिसून येतें. जीवनाशीं संबंध असलेली कोणतीही लहान अथवा मोठी बाब स्मृतिकारांच्या कक्षेंतून सुटलेली नाही. त्या सर्व बाबतींतोळ नियमांची जंत्री त्यांनीं आपल्या ग्रंथांतून दिलेली आहे. त्यांत वागणुकीलाच सर्व महत्त्व दिलेलें असल्यामुळे, हिंदु धर्मांत 'आचारप्रधान' धर्म' असें म्हणतात.

स्मृतिकारांनीं स्नान, संध्या, जप, पंचयज्ञ, वगैरे सर्व नित्यकर्मांत वैदिक मंत्र पदोपदीं समाविष्ट केले असून, वेदांचे अध्ययन-अध्यापन, चित्तशुद्धि व शीलसंवर्धन ह्या गोष्टींवर त्यांनीं आपल्या ग्रंथांतून अत्युपासून इतीपर्यंत भर दिला आहे. त्यावरून धर्माची उभारणी करतांना त्यांनीं आपले दृष्टि वेदांच्या अंतिम सिद्धान्तावरून म्हणजे अध्यात्मावरून मुळीही चकू दिलेली नाही, असें दिसून येतें.

त्याबरोबरच आपली ही समाजव्यवस्था निर्माण करतांना, जेथें जेथें वैयक्तिक हित समाजाच्या स्वैर्याच्या आड येण्याचा संभव आहे असें त्यांना वाटले, तेथें तेथें समाजाच्या व्यापक कल्याणावर दृष्टि ठेवून, त्यांनीं व्यक्तीच्या हिताला गौण स्थान दिलें आहे,^१ असें दिसून येतें. त्यावरून स्मृतिकारांना अभिप्रेत असलेला हिंदु धर्म सर्वथा समाजनिष्ठ आहे, असें म्हणणें प्राप्त आहे.

^१ "आचारः परमोधर्मः ।" - मनु, १-१०८

^२ "The Hindu code insists on the motive of social service, not personal gain." - Dr. Radhakrishnan, *Religion and Society*, p. 106.

वरील विवेचनावरून हिंदु धर्माचें एकंदरीत स्वरूप काय आहे, त्याची कल्पना येते. समाजधारणा हेंच त्याचें उद्देश्य असल्यानं आचारांना अर्थातच त्यांत प्राधान्य आहे. पण समाजधारणेपुरतीच आपली दृष्टि आकुंचित न ठेवतां, आपण निर्माण केलेल्या समाजव्यवस्थे-मुळें समाजाचा अभ्युदय होऊन तो सतत अध्यात्माच्या मार्गावर राहावा ह्याविषयी स्मृतिस्तरांनीं दक्षता वाळ्याली आहे.

धर्माचरणाची फलश्रुति सांगतांना ...

सर्वभूतेषु चात्मानं सर्वभूतानि चात्मनि ।

समं पश्यन्नात्मयाजी स्वाराज्यमभिगच्छति ॥

- मनु, १२-९१

म्हणजे एकच आत्मा सर्वाभूती आहे, अशा जाणिवेमुळें ज्याचा अहंकार धरला असून, जो सर्व प्राणिमात्रांशीं साम्यबुद्धीनं आचरण करतो, असा आत्मयाजी पुरुष स्वाराज्याच्या मार्गावर प्रगति करीत असतो, असा निर्वाळा मनुनें आपल्या ग्रंथाच्या शेवटीं मानवाला दिला आहे.

स्वाराज्य म्हणजे वेदांना अभिप्रेत असलेलें मानवाचें आत्यंतिक कल्याण अथवा मोक्ष होय. धर्माचरणानें तो प्राप्त होईल, असा स्मृतिस्तरांना पूर्ण विश्वास आहे.

हिंदु धर्म आचारप्रधान असल्यामुळें, ती एक जीवनपद्धति आहे, (Hinduism is a way of life.) हें अगदीं स्पष्ट आहे. असें असतां त्याची गणना सुरुवातीस म्हटल्याप्रमाणें

“ The writers of Dharma Shastra meant by Dharma not a creed or religion, but a mode of life or a code of conduct. ” -Kane, *History of Dharma Shastra*, Vol. II, Part I, p. 2.

इतर धर्मांत करून त्याला Hindu Religion असें नांव देणें किती अनर्थक आहे, ह्याचा आतां विचार करूं. त्यासाठीं ‘रिलिजन’ म्हणजे काय, तें प्रथम पाहिलें पाहिजे.

‘रिलिजन’ ह्या इंग्रजी शब्दाचा मुख्य अर्थ any system of faith or worship म्हणजे श्रद्धेची अथवा पूजेची एखादी विशिष्ट पद्धति असा वेब्सटरनें दिला आहे.

जगांतील विद्यमान ‘रिलिजन्स’ कडे पाहिलें असतां ते त्यांच्या प्रेरितांना आलेल्या देवाविषयींच्या विशिष्ट अनुभवांवर आधारलेले आहेत असें दिसून येतें.

त्या अनुभवांवरून त्यांनीं व्यक्त केलेल्या देवाविषयींच्या कल्पना व तदनुषंगानें त्यांनीं केलेले उपदेश व घालून दिलेल्या पूजापद्धति वा विशिष्ट प्रार्थनातंत्रे म्हणजे हे वेगवेगळे ‘रिलिजन्स’ होत.

आपल्या ‘रिलिजन’च्या संस्थापकाला आलेला विशिष्ट अनुभव दैवी आहे आणि तसा अनुभव अन्य कोणास येणें शक्य नाही, अतएव तो अद्वितीय आहे, असा प्रत्येक ‘रिलिजन’च्या प्रसारकांचा दावा असतो. म्हणून प्रत्येकानें त्याच्यावर पूर्ण विश्वास ठेवून त्याच्या आज्ञांचें पालन केलें पाहिजे, असा ह्या प्रसारकांचा आग्रह असतो एवढेंच नव्हे, तर जो कोणी तसें करणार नाही, त्याच्यावर देव रुढ होईल, अशी त्यांची प्रामाणिक समजूत असते.

“ The different religions represent not truth, but views or apprehensions of truth; what men have believed. ” -Dr. Radhakrishnan, *Religion and Society*, p. 43.

त्यामुळे हे सारे 'रिलिजन्स' अर्थातच व्यक्तिनिष्ठ आहेत आणि म्हणूनच ते आपआपल्या संस्थापकांच्या नांवाने ओळखले जातात. पण ह्या सर्व 'रिलिजन्स' च्या मागे विश्वास (belief) ही बाब मुख्य असते. त्यांत स्वतंत्रपणे विचार करण्यास मुळंही वाव नसतो, ही गोष्ट ध्यानांत धरणे अत्यंत महत्त्वाचें आहे.

हिंदु धर्म म्हणजे काय, हें आपण मुरुवातीस पाहिलें आहे. 'रिलिजन्स' म्हणजे काय हेंही आपण आतां पाहिलें आहे. त्यावरून आपला धर्म आणि जगांतील 'रिलिजन्स' हे मुळांतच किती भिन्न स्वरूपाचे आहेत, तें कोणाच्याही ध्यानांत येण्यासारखें आहे.

हिंदु धर्माला कोणी प्रेषित वा संस्थापक नाही, की त्याचा एखादा विशिष्ट असा ग्रंथ अथवा संदेश नाही. अमूक एका व्यक्तीच्या अनुभवावर विश्वास ठेवलाच पाहिजे, असा त्यांत अभिनिवेश नाही. उलट हिंदु धर्मांत कोण्याही व्यक्तीला ईश्वराविषयी नित्य नवा अनुभव घेऊन सत्यान्वेषण करण्यास पूर्ण मुभा आहे एवढेंच नव्हे, तर तसें करण्यास तो सर्वांना

प्रोत्साहन देत असतो. परमेश्वराच्या अभिव्यक्तीचें स्वागत करण्यास हिंदु धर्म हातांत आरती घेऊन सदा खडा आहे.

देवाला अमूक एका नांवानें संबोधायचा व त्याची पूजाअर्चा अमूक एका पद्धतीनें करा अथवा त्याला अमूक एका रीतीनेच आळवा, असा हिंदु धर्माचा कोणत्याही प्रकारचा आग्रह नाही.

आग्रह कसला असेलच, तर परमेश्वर सर्वाभूती आहे अशी खात्री बाळगून धर्माचरण करा, ह्या एकाच गोष्टीचा आहे.

'धर्म चर', धर्माने वागा आणि आपलें व समाजाचें कल्याण साधा, एवढेंच हिंदु धर्माचें आग्रहाचें सांगणें आहे.

अशा प्रकारें हिंदु धर्म जगांतील साऱ्या 'रिलिजन्स' पेक्षा अगदी भिन्न स्वरूपाचा ¹⁰ असतांही त्याला 'रिलिजन्स' म्हणणें म्हणजे सत्यापलाप नव्हे का ?

धर्म आणि 'रिलिजन्स' ह्या दोन भिन्न वस्तु आहेत. धर्म वेगळा, 'रिलिजन्स' वेगळा.

धर्म म्हणजे 'रिलिजन्स' नव्हे, ह्याची जाणीव गेल्या शतकांतील पाश्चात्य पंडितांना पूर्णपणें होती. ¹¹ आणि म्हणूनच धर्म ह्या शब्दासाठी

¹⁰ "Other religions are preponderatingly religions of faith and professions; but the *Sanatana Dharma* is life itself. It is a thing that has not so much to be believed as lived." - Sri Aurobindo, *Uttarpara Speech*, 1908.

¹¹ (1) "It is impossible to translate the term *Dharma* in English. It denotes a code of moral duties." - Prof. Bhandarkar.

[Continued on next page]

¹ "Hinduism is not bound up with a creed or a book, a prophet or a founder, but is persistent search for truth on the basis of a continuously renewed experience. There is no end to its prophets or seers, no limit to its canonical books. It welcomes all new experience and new expressions of truth." - Dr. Radhakrishnan, '*Religion and Society*', p. 54.

सुशिक्षितांनी दुर्लक्ष करून कसे चालेल ?

इंग्रजीत 'रिलिजन' हा प्रतिशब्द न खोजता, धर्मासाठी कधी Law तर कधी Sacred law, justice, morality¹⁹ अशा प्रकारे वेगवेगळे प्रतिशब्द संदर्भाकडे पाहून त्यांनी आपल्या ग्रंथांतून खोजले आहेत.

व्हिन्सेंट स्मिथने अशोकच्या धर्मचक्रासाठी 'wheel of the Law' असे व आरनोल्डने आपल्या 'Light of Asia' काव्यांत बुद्ध पंथासाठी नुसते 'the Law' असे शब्द खोजले असल्याचें सर्वपरिचित आहे.

त्यावरून धर्म हा शब्दासाठी इंग्रजी भाषेत समर्पक असा कोणताही निश्चित शब्द अस्तित्वांत नसल्याची त्यांना जाणोव होती, हें स्पष्ट आहे.

असें असतां नंतर यक्षिणीची कांडी केव्हा फिरली, भगवान् जागे, मर्त्यतरीच्या काळांत, धर्म म्हणजे 'रिलिजन' आणि 'रिलिजन' म्हणजे धर्म, हें समीकरण जनमनांत इतकें बजावलेय झालें, कीं त्याच्या युक्तयुक्तेचा

Continued from last page]

(2) It (*Dharma*) never means exactly religion, but rather what behoves a man of right feeling to do. It lies quite apart from all questions of ritual and theology."
- Rhys Davis.

(3) It (*Dharma*) denotes an act which produces the quality of the soul called *apurna* the cause of heavenly bliss and final liberation."
- Prof. Jolly.

¹⁹ उदाहरणार्थ, Stein, *Rajatarangini*, VI 61-63, VI 109, VIII 2404, Intr. P. 25.

मुसला विचारही आज कोणाच्या मनांत उद्भवनासा झाला आहे.

'रिलिजन' ही अफूची गोळी आहे, असें आपल्यांतोळ बहुसंख्य सुशिक्षितांना वाटत आहे आणि 'रिलिजन' व धर्म एकच, अशी त्यांची दृढ समजूत असल्यामुळे, हिंदु धर्माखही अफूची गोळी मानून ते त्याच्याबद्दल अनास्था बाळगता आहेत, शिष्यदुना, ते त्याची हेटाळणीच करीत आहेत.

पण वास्तविक पाहतां हिंदु धर्म हा 'रिलिजन' नसून ती एक समाजव्यवस्था आहे, तिच्याकडे सुशिक्षितांनी दुर्लक्ष करून कसे चालेल ?

आज ती समाजव्यवस्था अत्यंत शिथिलीकृत झाली आहे. शेकडों वर्षांच्या दास्यत्वापाची तिला अवकाळ आले आहे.

हिंदु धर्माच्या इतिहासांत शिरण्याचें हें स्थळ नव्हे. पण स्वातंत्र्योत्तर काळांत भोगवादाच्या संज्ञावातांत झपाट्याने सापडलेले आपल्या समाजाचें तारुं धर्माच्या मुदरणाच्या अभावीं, स्वार्थबुद्धीच्या खडक्यावर आदळेले, अशी दुधिन्हें आज स्पष्ट दिसत आहेत.

अशा स्थितीत, इंग्रजी अमदानीत भिन्न भिन्न कारणांमुळे निर्माण झालेले सर्व पूर्वग्रह (Prejudices) वर साहज, आपल्या धर्माचा समतोल नितानें विचार करजे व परिस्थितीनुसार त्यास बळग देजे, आज अत्यंत निकडीचें आहे.

स्मृतिकारांनी अशा प्रकारचें बळग पूर्वीच्या काळीं अनेकदा दिलेले आहे, हें त्यांच्याच ग्रंथांवरून अगदी स्पष्ट दिसतें.

उदाहरणार्थ, अग्निपूजा आणि इंद्रादि देवतांचे आवाहन, हीं एके काळीं नित्यकर्मांत विहित होती. पण त्यांत पुढें बदल करून इष्टदेवतेच्या पूजनानें अथवा नुसत्या जपानेंही नित्यकर्म केले, तरी प्रत्यवाय नाही, असें ^{१३} स्मृतिकारांनीं निर्णयपूर्वक सांगितले आहे.

आहारांत झालेला बदल सर्वांना परिचित आहे. एके काळीं मांसभक्षण शास्त्राला विहित होतें एवढेंच नव्हे, तर श्राद्धादिकांत तें केलेच पाहिजे, असा दंडक होता. पण पुढें स्मृतिकारांनींच ^{१४} तें त्याज्य ठरविलें आहे.

आणि नियोगाची ^{१५} पद्धत पाहा ! एके काळीं ती धर्मांला संमत होती. पण आज ? आतां कोणाला नियोग म्हणजे काय तें ठाऊकही नाही, हेंच बरें !!! तें सांगितलें तर अंगावर शहारे येतील !

स्मृतींच्या अच्युतिक पायाला जोपर्यंत धक्का पोचणार नाही, तोपर्यंत त्यांत अवश्य ते फरक करण्यास मुळींही प्रत्यवाय नाही. मनुस्मृतीचा प्रख्यात टीकाकार मेघातिथि ह्यानें स्पष्ट म्हटलें आहे, कीं आजच्या काळांत जर तसाच एखादा अधिकारी पुरय निर्माण होऊन आपली स्मृति तयार करील, तर भावी पिढ्या मनु आणि इतर स्मृतींच्याइतकीच तो शिरोधार्य मानतील. ^{१६}

आज हिंदु धर्मांला तशा अधिकाराचे नवे स्मृतिकार हवे आहेत. ते निर्माण होतील तो

मुदिन. ^{१७}

पण तोपर्यंत धर्म आणि 'रिलिजन' दोन्ही एकच ही राष्ट्रविघातक कल्पना सध्या लोकांच्या मनांत रुजली आहे ती नष्ट करून हिंदु धर्मांच्या खऱ्या स्वरूपाकडे त्यांचें लक्ष वेधणें अवश्य आहे. त्यासाठीं धर्म म्हणजे धर्मच, 'रिलिजन' नव्हे, असें निश्चितपणें सांगून धर्म ह्या शब्दासाठीं इंग्रजींत Dharma हाच शब्द हट केला पाहिजे. 'रिलिजन' ह्या शब्दासाठीं पंथ हा शब्द विद्यमान आहेच.

भारतांत सध्या उसळलेली भोगवादाची लाट हें कळिकळांनें हिंदु धर्मांला दिलेलें आव्हान आहे. त्याला तोंड देण्यासाठीं आपला समाज समर्थ व्हावा, म्हणून आपल्याला आपला 'आचारधर्म' आतां बदलूच पाहिजे.

जोपर्यंत 'सर्वाभूर्ता एकच आत्मा' ह्या वेदांच्या शाश्वत सिद्धान्तावरील हिंदु धर्मांचें पाऊल दृढ असेल आणि समाजाच्या कल्याणार्थ स्वार्थांला तिलांजलि देणारा आत्मयाजी हाच त्याचा आदर्श राहील, तोपर्यंत कळिकळांलाही भिण्याचें हिंदु धर्मांला कारण नाही.

^{१३} "Smritis produced in the future, so long as they are based on fundamental truths of spirit set forth in the Vedas, will be quite authoritative." - Dr. Radha-krishnan, *Religion and Society*, p. 117.

^{१३} मनु, ३-६७, विष्णु, ४९-१४; ५५-१९.

^{१४} मनु, ५-२७, ३३, ४९; विष्णु, ६५-१.

^{१५} मनु, ९-५९, ६०, ६४; ५-१५८.

^{१६} मेघातिथि, मनु, २-६.

‘र’ चा ‘स’

प्राचीन काळी काश्मिरांत यशस्कर नांवाचा एक राजा होऊन गेला. तो न्यायी होता. राज्यकारभार स्वतः दक्षतेने पाही. त्यामुळे अधिकाऱ्यांनाही आपली कामे नेकोने करानी लागत. पूर्वीच्या राजवटीत त्यांनी प्रजेला खूप लुबाडले होते, पण आता कोणाला नुसते अडवण्याचीमुद्रा त्यांची छत्रा नव्हती. यशस्कर राजाचा दरारा भयंकर होता.

लोक आपआपल्या रोजगार-धंद्यांत पूर्णपणे निमग्न असल्यामुळे त्यांच्या आपसांतील कल्ले-कफावती बंद झाल्या. मग राजदरवारी खोटे घालण्याची कोणाला काय गरज ? सर्वांचे कारभार सुरळीत चालू असत.

यशस्कर राजाच्या राज्यांत लोक निर्भय होते. बाहेर जातांना कोणी घरां-दारांना कड्या-कुळपे लावीत नसत. दाराच्या चौकटीत एक आडवी काठी असली, की घरांत माणसे नाहीत असे समजून, कोणी आंत शिरत नसे.

यशस्कर राजाच्या राज्यांत काठीतल्य सोने बांधून खुशाल हिंडवे, असे त्या काळी लोक म्हणत.

असे असताही एके दिवशी राजाचे हेर दरबारांत येऊन त्याला म्हणाले, “महाराज, दक्षिणेशीत एक इसम प्रायोपावेशन करांत आहे. महाराजांकडून न्याय मिळाल्य नाही, तर आपण प्राण सोडू, असे तो म्हणतो. आज चार दिवस झाले.”

हे ऐकून राजाला वाईट वाटले. त्याने त्या माणसाला लगेच दरबारांत घेऊन येण्याची हेरांना आज्ञा केली.

हेर त्याप्रमाणे त्याला घेऊन आले. उपारासुळे त्याची शक्ति क्षीण झाली होती. पाय उलटत होते. राजापुढे येतांच त्याने राजाला कसेपसे बंदन केले व मटकणू तो खाली बसला.

राजाने धीर देत त्याला त्याचो हकीकत विचारली. तेव्हां तो कथनें म्हणाला, “काय सांगूं महाराज, एके काळी मी सधन होतो. माझी दुकानदारी भरभराटीत होती. पण कालचक फिरले. मला खोट आली. धंदा बंद करावा लागला. सावकारांचे देणं भागवण्यासाठी जमीनजुमला विकला, तरीही भागलं नाही. अखेर माझं राहातं घरही मला विकचं लागलं.” हे म्हणत असता त्याच्या डोळ्यांतून अश्रु वाहू लागले.

राजा त्याचे म्हणणे सहानुभूतिपूर्वक ऐकून घेत होता.

मग थोडे शांत झाल्यावर तो माणूस पुढे म्हणाला, “माझ्या घरामागे एक विहीर होती. तिच्यांत उतरायला जिना होता. उन्हाळ्यांत विहिरीचं पाणी आटले, की आजूबाजूचे बागवान आपली फळे, विष्याची पाने, वगैरे जिन्नस गारव्यासाठी म्हणून माझ्या विहिरीत आणून ठेवीत. त्यासाठी ते मला भाडं देत. त्या भाष्यांत माझ्या बायकोने आपला गुजारा करावा, म्हणून तो विहीर आणि आंतल्या जिना मी घराचरोबर विकला नाही.”

एक सुस्कारा दाकून तो पुढे म्हणाला, “बायकोची अशा प्रकारे सोय लावून मी देशांतरीं गेलों. त्याला पंधरा वर्षे झालीं. चार पैसे कमावून मी सुकताच परत आलों. बायकोचा

तपास करतां ती शेजारच्या एका घरांत मोलमजुरी करीत असल्यानं रामजलं.

“भोव्या कष्टानें मीं तिची भेट घेतली. ‘तुझ्यासाठीं विहीर ठेवली असतां तूं अशी मोलमजुरी कां करतोस’ म्हणून तिला विचारलं. तेव्हां ती म्हणाली, ‘काय करूं? आपण गेल्यावर आपलं घर घेणाऱ्या लक्ष्मीभरानें मला मारपोट करून विहीरीवरून घालवून दिलं. ती म्हणाला, कीं घराबरोबर मी विहीरही विकत घेतलेली आहे. आतां तुझं इयें कांहीं नाही. चाळती हो. मग मी तरी काय करूं?’ आणि असं म्हणून ती रडू लागली.”

थोडा मग साऊन तो माणूस राजाला पुढें म्हणाला, “महाराज, तें पाहून मला दुःख झालं. त्या लक्ष्मीभराची शीडही आली. मग मी न्यायासनापुढें अनेकदा दाद मागितली. पण न्यायाधिकार्यांनीं पर खरेदी करणाऱ्याच्या बाजूनेच निकाल दिला. महाराज, मला कायदाकानू कळत नाही. पण मी अगदीं खरंखुरं सांगतो हो, मातृभिराची शपथ घेऊन सांगतो, कीं मी त्याला फक्त घर विकलं आहे, विहीर मुळीच विकली नाही. आतां आपणच मला न्याय द्या. नाहीतर मी असाच उपास करीत प्राण सोडोवं.”

असें म्हणून त्यानें आपली मान गुढ्यांत पातली आणि तो ओपसाबोवशीं रडू लागला.

त्याच्या वार्णीत प्रोजलरणा होता. राजाला त्याची दया आली. त्यानें लगेच आपल्या न्यायाधिकार्याला व पर खरेदी करणाऱ्या न्यायाऱ्यालाही बोलावून घेतलं.

न्यायाधिकारी येतांच राजानें त्याला त्या मागसाच्या वादाची हकीकत विचारली. ती समप्रपणे सांगून, त्या मागसाकडे वोट दाखवून

न्यायाधिकारी राजाला म्हणाला, “महाराज, हा माणूस लबाड आहे. ताला जबर शिक्षा करायला हवी.”

मग राजानें व्यासनात्या घराची हकीकत विचारली. तेव्हां तो म्हणाला, “महाराज, मी अधिक काय सांगणार? घराचें हें खरेदीपत्रच आपण पाहवें.”

असें म्हणून त्यानें तें खरेदीपत्र भोव्या अदबीनें राजाच्या हातांत दिलें.

राजानें तें काळजीपूर्वक वाचलें. ‘सोपान-कूरसहित विक्रीतं गृहमिरयथ।’ असें त्यांत स्पष्टपणे लिहिलेलें होतें.

तें पाहून राजा क्षणभर विचारांतच पडला. तेव्हां न्यायाधिकारी त्याला म्हणाला, “पाहिलंता महाराज, घराबरोबर विहीरही विकलेली आहे. हा माणूस लबाड आहे.”

राजानें त्या मागसाकडे एक दृष्टिक्षेप टाकला. तो लबाड असावा, असें त्याचें मन त्याला सांगेना. ‘आतां काय करावं?’ असें तो आपल्या मनाशीच म्हणत आहे, इतक्यांत त्याची दृष्टि शूषचार उभ्या असलेल्या त्या व्यासनात्याकडे गेली आणि कांहीं दिवाच एकदम डोक्यांत येऊन, बाजूस बसलेल्या मुख्य मंत्र्याला तो म्हणाला, “प्रधानजी, आम्हांला कशाची पारख नाही, हेंच अखेर खरं.”

तें ऐकून प्रधान मंत्र्यानें राजाला म्हणाला, “महाराज, असं कसं होईल?”

तेव्हां आपल्या बोटांतील हिऱ्याची आंगठी काढीत तो प्रधानाला म्हणाला, “ही आंगठी पाहा प्रधानजी. गेल्या आठवड्यांतच गांधारावून आलेल्या एका सीदागराकडून आम्ही ही खरेदी केली. सीदागर आम्हांला प्रामाणिक दिसला, म्हणून त्यानें मागितली ती किंमत

आम्ही त्याला दिली. पग नंतर फळले, की त्याने आम्हाला किमतीत चांगलेच फसवले आहे.”

आणि मग आंगठीकडे तावधरा पाहात राजा पुढे म्हणाला, “आणि हे हिरे तरी खरे आहेत की नाही, कोण जाणे. प्रधानजी, तुमची आंगठी पाहू बरे!” असे म्हणून राजाने प्रधानाच्या आंगठीसाठी आपला हात पुढे केला.

प्रधानाने आंगठी काढून देताच राजाने ती निरखून पाहिली आणि लगेच त्याची त्याला परत केली. नंतर न्यायाधिकार्याची आंगठीही त्याने त्याप्रमाणेच मागून घेतली व ती पाहून, न बोलता, लगेच त्याला परत दिली.

मग राजाची दृष्टि व्यापार्याकडे वळली. त्याच्या बोटांतली आंगठी नकळत होती. तिच्याकडे पाहून राजा म्हणाला, “शेठजी, पाहू तुमची आंगठी. हिरा फरच तेज दिसतो आहे.”

त्यावर “कसचं, कसचं, गरिबाचं!” असे म्हणत व्यापार्याने आपली आंगठी आपल्या बोटांतून काढून राजाच्या हातांत दिली.

एक हातांत ती आंगठी घेऊन तिच्याकडे म्हाडवून पाहून असता राजाने एखाद्या आपल्या ढावा पाय खाजविण्यास सुरवात केली व मग त्रासून तो म्हणाला, “आमच्या पायाला काहीतरी दसलं असावं. आग होत आहे. तर थांबा हां. जरा पाय धुवून येतो.”

असे म्हणत राजा लग्नाघनेने आंतल्या बाजूस गेला.

तेथे उभ्या असलेल्या एक हेराला जवळ बोलावून राजा त्याला हलक्या आवाजांत म्हणाला, “हे पाहा, तो व्यापारी वाहेर आला आहे, त्याच्या पेडीवर तावडतोच जा आणि त्याच्या मुनिमाकडून पंधरा वर्षांमागची त्याची रोखडवही घेऊन ये.”

असे म्हणून राजाने त्या व्यापार्याजवळून घेतलेली त्याची आंगठी त्या हेराजवळ दिली आणि तो त्याला पुढे म्हणाला, “हो आंगठी त्याच्या मुनिमाला दे. म्हणजे तू आपल्या मालकाकडूनच आला असल्याची त्याला खात्री पटेल. जा, लवकर जाऊन बघी घेऊन ये.”

अशा प्रकारे हेराला बघी आणण्यासाठी शेडवून राजा दरबारांत परत येऊन बसला आणि आपल्या पायांवरून हलकेच हात फिरवीत म्हणाला, “गार पाण्याने पाय धुतल्या तेव्हा आता बरं वाटत आहे. कीडमुंगी चावली असावी. एखादी कीड फर विपारी असते.”

असे म्हणून राजा वेगवेगळ्या प्रकारच्या विपारी किड्यांची माहिती सांगू लागला.

दरबारच्या मंडळींचा राजाचा तऱ्हेवाईक स्वभाव ठाऊक होता. त्यामुळे ते राजाचं बोलणं मुकाळ्याने ऐकू लागले.

घोण्याच घेऊन हेर बघी घेऊन आला आणि त्याने ती राजापुढे मुकाळ्याने ठेवली. ‘हा कस प्रकर आहे’ असे मनांत म्हणत सर्वजण आश्चर्य करीत राजाकडे उलुकतेने पाहू लागले.

राजाने बघी उचलून अचूक त्यांतले एक पान काढले व एक ओळीवर बोट ठेवून तो व्यापार्याला म्हणाला, “शेठजी, ही पंधरा वर्षांमागची तुमची कीडवही. ज्या दिवशी तुम्ही पराचं खरेदीपत्र करवलेत त्या तारखेचं हें पान आहे. हांत तुम्ही दरबारच्या दस्तऐवज लिहिणाऱ्या आमच्या कारकुनाला एक हजार मोहरा दिव्याची नोंद आहे. शेठजी, खरेदीपत्र लिहिण्याबद्दल फर तर दहा मोहरा देण्याचा रिवाज असतां तुम्ही त्याला एक हजार मोहरा कां दिव्यात बरं !”

* * * * *

‘शेठजींना हद्दपार करा’

* * * * *

राजाचा हा प्रश्न ऐकतांच शेठजींना चोहेरा खसकन पांडरा फटफटीत झाला. ते काय उत्तर देणार ?

मग राजानें त्या कारकुनाला बोलावून आणण्याची न्यायाधिकार्याला आज्ञा केली.

कारकून येतांच राजानें त्याला अभय देऊन म्हटलें, “लेखक, मी विचारान त्या प्रश्नांची खरी खरी उत्तरं द्या. हें खरेदीपत्र पाहा. तुमथंच हें अक्षर आहे ना ?”

खरेदीपत्र पाहून कारकुनानें “होय” असे उत्तर दिलें.

मग राजा त्याला म्हणाला, “हें खरेदीपत्र लिहिण्यासाठीं ह्या शेठजींनीं तुम्हांला हजार मोहरा दिल्या असल्याची त्यांच्या रोकडवर्तीत नोंद आहे. सांग, त्यांनीं तुम्हांला लिखणावळ म्हणून एक हजार मोहरा दिल्या, हें खरं का ?”

राजाचा हा प्रश्न ऐकतांच कारकुनानें मान खाली घातली. त्याच्या सर्वांगाला धाम मुद्दन त्याचे पाय लटलटू लागले.

तेव्हां राजा हातांतील खरेदीपत्राकडे पाहता न्यायाधिकार्याला म्हणाला, “न्यायाधीश, ‘सोपानकूपसहित विक्रीतं।’ असा ह्यात उल्लेख आहे. पण मुळांत “सोपानकूपरहितं विक्रीतं।’ असंच असलें पाहिजे, अशी माझी खात्री आहे. शेठजींनीं ह्या कारकुनाला एक हजार मोहरा देऊन ‘र’चा ‘स’ करविला आहे. पर विहिरीशिवाय विकलें होतं ह्याला आणखी पुराव्याची गरज नाही.”

राजाचें भाषण ऐकून दरबारांतील सर्व मंडळी आश्चर्यानें थक झाली. शेठजी तर आधींच पांडरे फटफटीत पडले होते.

मग वादीकडे वोट करून राजा आपल्या प्रधानाला म्हणाला, “प्रधानजी, आतां तें घर आणि शेठजींची सारी मिळकत ह्या माणसाच्या हवाली करा. विचान्याची मानहानि होऊन, त्याला कष्टही फार पडले आहेत.”

मग शेठजींकडे दृष्टि रोखून राजा म्हणाला, “आणि प्रधानजी, ह्या शेठजींना हद्दपार करा. अशा माणसांना यशस्कराच्या राज्यांत मुख्यही धारा मिळणार नाही.”

राजाचा निकाल ऐकून वादीनें राजाचे पाय धरले आणि आपल्या अश्रूंनी ते भिजवीत तो म्हणाला, “महाराज, आपल्या लौकिकप्रमाणें आपण खरंच न्यायी आहांत, धर्माचे अवतार आहांत.”

* * *

आमची ही गोष्ट इ. स. १४०-४१ च्या सुमाराची म्हणजे प्राचीन काळची आहे. ती जर आजकाळच्या जमान्यांतील असती, तर ‘र’चा ‘स’ करण्यासाठीं शेठजींनीं कारकुनाला दिलेल्या हजार मोहरांपैकी फक्त दहाच मोहरा त्यांनीं आपल्या रोकडवर्तीत खर्ची टाकून बाकीच्या ९९० मोहरा त्यांनीं आपल्या खिशांतील on money’ मधून दिल्या असल्या आणि त्यांचो नोंद त्यांनीं कोठेही टेवली नसती.

आणि मग ह्या गोष्टींतील जुन्या काळच्या शेठजींप्रमाणें ते पकडले गेले नसते, हें सुद्धा वाचकांना सांगायला नकोच.

- राजतरंगिणी, सहावा तरंग,
श्लोक ७ ते ११ च्या आधारे

‘जॉन गनी’ म्हणजे काळ्या बाजारातील पैसा - ज्याची नोंद कोठें ठेवित नाहीत ती.

‘तुला काय हवं तें माग’

नैमिषारण्यांत एक उंट होता. नर्मदाकिनारी अनेक ऋषिमुनि तपश्चर्या करीत असलेले पाहून त्यानेही पोर तपश्चर्या केली.

ब्रह्मदेव प्रसन्न झाला आणि “वर माग” असे म्हणाला. उंट नम्रतापूर्वक म्हणाला, “भगवन, आपण सर्व प्राणिमात्रांचे पिता आहात. आम्हां उंटाच्या जातीवर तर आपली विशेष कृपा आहे. आपण आम्हांला पाण्यासाठी भली मोठी पिशवी पोटांत दिली आहे. त्यामुळे आम्हांला तहानेचा त्रास कधी होत नाही आणि आमची मान लांब केलेली असल्यामुळे सांदीकोपन्यांतील झाडेष्टुडपेही आम्हांला सहज खाता येतात. पण...”

असे म्हणून उंट थोडा अडखळला. तें पाहून ब्रह्मदेव त्याला अभय देत म्हणाला, “बेटा, घाबरूं नकोस. तुला काय हवं तें माग.”

उंट धोर चेपीत पुढें म्हणाला, “तरी पण पिताजी, चरण्यासाठी मला रानोमाळ फिराव लागतंच. त्यामुळे कष्ट होतात. ते होऊ नयेत, म्हणून आपल्याला शंभर योजन लांब मान असावी, अशी माशी इच्छा आहे.”

उंटाचें भाषण ऐकून ब्रह्मदेवानें स्मित केले व ‘तथास्तु’ असे म्हणून तो अंतर्धान पावला.

मग उंट आपली मान लांब करून पाहतो, तों ती शंभर योजन दूरपयत पोचत आहे, असे त्याला आढळून आले. त्यामुळे त्याला अरुंधत रूपे झाले.

उंटाच्या आतां पोटा भरण्यासाठी रानांत बघबघ करण्याची गरज राहिली नाही. बसत्या

जागीच मान हवी तितकी लांब करून झाडेष्टुडपे खावीत आणि बाकीचा वेळ ब्रह्मदेवाच्या चिंतनांत घालवावा, असा त्याचा नित्यक्रम बनला.

पण त्यामुळे त्याचे पाय मात्र दिवसेंदिवस अशुभ होत गेले आणि अखेरीस उभें राहाण्याचीही सवय न राहिल्यामुळे, ते मोडल्यासारखेच झाले. पण त्याची त्याला कसाला पर्वा ?

बसत्या जागीच स्वामला निवळें तर पायांची क्षिति कोण वाळवाल ?

अशा स्थितीत कांहीं काळ खेटल्यानंतर, एके दिवशी भयंकर वादळ होऊन गारांचा वर्षाव सुरू झाला. पूर्वीच्या काळीं असे कधी झालें, म्हणजे उंट डोंगराच्या कड्यासाठी आश्रयाला धावे. पण आतां त्याला जागच्या जागी उभेही राहाता येईना, मग दूर डोंगरकड्याकडे जाण्याची गोष्ट कोटली ?

धंडीमुळे तो खुडखुडू लागला. गारांचा मारा त्याला असह्य झाला. पण बचावासाठी त्याला कांहीं करता येईना. तेव्हां थोड्याच अंतरावर एक निचोळी गुह्य होती, त्यांत त्यानें आपली मान लांब करून ती खुपसली आणि धंडोवाऱ्यापासून निदान डोक्याचा तरी बचाव झाला असें मानून, त्यानें क्षणभर उसास टाकला.

त्याच सुमारास त्या वादळीत सापडलेल्या एक खंडगा त्या गुहेजवळ आला आणि निवाऱ्याची जागा पाहून तोही आंत शिरला.

खंडगे नेहमीच भुकेले असतात. तो आंत येऊन जरा भांग झालो, तों त्याला तेथें उंटाची

मान दिसली. मग काय तो थोडाच थांबतो. त्याने त्या मानेचे लचके तोडायला मुखात केली.

उंटाला त्याच्या वेदना होतांच, आपली मान गुहेतून बाहेर काढून, घेण्याचा तो जोरजोराने प्रयत्न करू लागला. पण मान सांईत अडकली होती. ती काही केल्या बाहेर निघेना आणि उभे राहून काही धडपड करावी, तर पाय मोडलेले ! अशा स्थितीत तो उंट हैराण झाला.

इकडे लांडग्याची मात्र चंगळ झाली. दरम्यान रानातील इतरही लांडगे भक्ष्याची चावूळ लागून तेथे धावून आले होते. त्या सान्यांनी मिळून त्या उंट्याचा फडशा पाडला !

हवे तें मिळूनही विचान्या उंट्याची काय दशा झाली पाहा !

* *

भारताने तपधर्या करून स्वराज्य मिळवले. त्यामुळे जगभर त्याचा मान वाढला आणि बसल्या जागीच त्याला देशेदेशींचे धान्य साण्यास मिळू लागले.

पण पाकिस्तानने वेळीच धडा शिकवला म्हणावचा. नाहोतर त्याची गत वरील गोष्टीतील उंट्याप्रमाणे होती ही काय, देवे जाणे !

— महाभारत, शांतिपर्व,

अध्याय ११२ तील कथेच्या आधारे.

ऑफिसरचे आश्चर्यकारक अज्ञान

लोकसभेचा एक सभासद एकदा इंडियन फॉरिन सर्व्हिस (I. F. S.) मधील एक ऑफिसरशी फुरसतीच्या वेळी बोलत होता. तेव्हा त्याच्या बोलण्यात श्रीमत् शंकराचार्यांचे नांव आले.

ते ऐकून ऑफिसरसाहेबांनी एकदम "Who is this bloke - हा कोण लुका ?" असे त्या सभासदाला विचारले.

साहेबमजकुराने अर्थातच शंकराचार्यांचे नांव पूर्वी कधी ऐकले नव्हते ! असा माणूस परराष्ट्रात जाऊन तेथील लोकाना आपल्या संस्कृतीबद्दल काय माहिती देणार, हें उघडच आहे.

भारतीय इतिहास व संस्कृति ह्यांबाबतचे वरील ऑफिसरचे अज्ञान आश्चर्यकारक आहेच. पण त्याबरोबरच त्याच्या bloke ह्या प्राम्य शब्दावरून त्याचे शिक्षण कोणत्या

प्रकारच्या शाळेतून झाले असावे ह्याची कल्पना येते.

इंग्रजी फाड फाड बोल, हवी तर तिला मायभाषाही बनवा, आजच्या लोकशाहीच्या जमान्यात कोण कोणाला अडवणार ? पण तसे करतांना आपल्या तोंडी प्राम्य इंग्रजी खेळणार नाही, ह्याची तरी निदान काळजी घ्या.

— एका वृत्तपत्रीय बातमीच्या आधारे

‘कुंभमेळ्याला जाणार नाही.’

यंदा आपण कुंभमेळ्याला जाणार नाही आणि सरकारनेही त्यासाठी राष्ट्राचा पैसा आणि शक्ति ही खर्च करू नयेत, असे पुरीच्या शंकराचार्यांनी जाहीर केले आहे.

हिंदु धर्म प्रागैतिक नाही, अशी कुरकुर करणारांनी वरील वृत्तपत्रीय बातमी (कनपूर, २०-१०-६५) अवश्य नमूद करावी.

स्वामी विवेकानंदंचिं संक्षिप्त चरित्र, श्रीरामकृष्ण, श्रीशास्त्रादेवी, स्वामी विवेकानंद छांशीं स्तोत्रं, पंचांगस्य माहिती, राशीवार मासिक भविष्य, पोस्ट, तार, सेव्हिंग्ज बँक, रेल्वे, आगबोटी, एस. टी., इन्कमटॅक्स, वगैरे भरपूर माहिती. प्रत्येक पानावर विवेकानंदंचिं स्फूर्तिदायक वचन. लहानमोठ्या तीन आकारांत.

पॉकेट जाड पुढा कागदी १.५० मध्यम जाड कागदी २.५० युक्तसाईज जाड कागदी ३.००
 ,, ,, ,, कापडी १.७५ ,, ,, कापडी ३.०० ,, ,, कापडी ३.५०

धार्मिक

श्रीशिवलीलामृत

रेखीव ठळक टाईपांतील सुंदर सचित्र आवृत्ति. २ रु.
 अकरावा अध्याय २० पै.
 पंधरावा अध्याय २५ पै.

सार्थ श्रीरामरक्षा

भाषांतर - ना. रा. रानडे
 रोज म्हटलीच पाहिजे. ३० पै.

श्रीशिवकवचम्

भयांचा नाश करणारं. ३० पै.

सार्थ श्रीभगवद्गीता

गीतावाचस्पति भिदेशाश्री-
 दुवांची अनेक वर्षे दुर्मिळ
 असलेली प्रत. ५० पैसे

सार्थ मनाचे श्लोक

अनुवाद - ना. वा. गुणाजी
 समर्थानी मनास फेलेला
 उपदेश सोप्या भाषेंत. १ रु.

सार्थ श्रीशिवमहिम्न

भाषांतर - ना. रा. रानडे
 अंतःकरणंत दिव्य भाव
 निर्माण करणारं. ६० पैसे

वालवाङ्मय

शंकराचार्यांचा

मुलांस उपदेश

मोरेश्वर त्र्यंबक जोशी
 भारतीय संस्कृतीचे संस्कार
 बाल्यमानावर अगदी प्रेमाने
 करणारा उपदेश. ५० पैसे

विवेकानंदांची गोष्ट

लेखक - ग. म. वैद्य
 स्वामीजींच्या चरित्राची व
 कार्याची सोप्या भाषेंत
 गोष्टीरूप ओळख. ८० पैसे

आमचे आजोबा

लेखक - ग. म. वैद्य
 आपल्याच घरांतल्या थोर
 माणसाच्या गोष्टी. ५० पैसे

भारत-सार्थ-सुभाषितें

संपादक - वि. वि. परांजपे
 आपले कर्तव्य सांगणारीं
 निवडक सुभाषितें. ७५ पैसे

त्रिविध शब्दकोश

इंग्रजी-मराठी-हिंदी

संपादक - द. वि. ताम्हणकर
 आरंभापासून इंग्रजी भाषा
 शिक्षणाऱ्यांना उपयुक्त.
 ३५०० शब्द, सव्या रुपया

भारत-गौरव ग्रंथमाला

हरि नारायण आपटे
 लेखक - ना. म. केळकर
 हरिभाऊंच्या व्यक्तित्वाचे
 वास्तव चित्रण करणारं
 अगदी वेगळें चरित्र.
 पृष्ठे २८८, मूल्य ८ रुपये

विठोबाचें राज्य

लेखक - पु. रा. बेहेरे
 प्रस्तावना - वि. स. पागे
 अज्ञापीस युगें भक्तजनानां
 वेडावून टाकणाऱ्या विठ्ठलाची
 वाङ्मयी मूर्ति. तीन रुपये

सॅक्रिटीस

लेखक - वा. गो. मायदेव
 २४०० वर्षापूर्वीच्या ग्रीस-
 मध्यें वाचकांला नेणारं प्रभाषी
 नाटक. मूल्य ३ रुपये

महाराष्ट्राचें दुसरें वेड

लेखक - पु. रा. लेळे
 नाटकवेष्ट्या लेल्यानीं वेळो-
 वेळीं लिहिलेल्या अभ्यासपूर्ण
 लेखांचा अपूर्व टाशीव
 संग्रह. मूल्य सहा रुपये

‘सद्धर्म प्रकाशन’चा नवा उपक्रम

भगवद्गीता रोजनिशी: १९६६

प्रत्येक षष्टावर लहान पण ठळक टाह्पांत दोन-दोन गीतेचे श्लोक ह्याप्रमाणें संपूर्ण गीता-ग्रंथ वर्षभर रोज जवळ वाळगतां येईल. संपूर्ण गीता-ग्रंथावरवरच गीतेचें महत्त्व थोडक्यांत, पटवून देणारें अगदीं सोपें विवेचन आणि प्रातःस्मरणापासून शेजारतीपर्यंतचा दैनंदिन उपासनक्रम हीं ह्या नव्या रोजनिशीचीं अपूर्व वैशिष्ट्यें. इतर सर्वं व्यवहारोपयोगी माहिती तर आहेच. जवळ वाळगण्यास अभिमान वाटावा, अशी अभूतपूर्व रोजनिशी निरनिराळ्या तीन छद्दान-मोठ्या भाकरांत.

पॅकेट जाड पुढा कागदी १.५० नव्यम जाड कागदी २.५० बुरुसाईज जाड कागदी ३.००
 ,, ,, ,, कापडी १.७५ ,, ,, कापडी २.०० ,, ,, कापडी ३.५०

अ द्वि ती य सद्धर्म प्रकाशन

ब्रह्मदेवाची गोष्ट

परमेश्वर सर्वाभूती आहे ही जाणीव निर्माण करणारी हंसावताराची गोष्ट. ७५ पैसे

समुद्रमंथनाची गोष्ट

महाप्रयासानें मिळविलेले स्वातंत्र्यरूपी अमृत जतन कसें करतां, हें सांगणारी कूर्मावताराची गोष्ट. ५० पैसे

प्रल्हादाची गोष्ट

गन्या एकामतेची प्रचीति कशी येईल हें स्पष्टपणें सांगणारी बराह व नरसिंह अवताराची गोष्ट. १ रुपया वरील ९ पुस्तकांचा संच रु. ७-८० पाठवून खरेदी करणारांस १९६६ ची बुरुसाईजची कापडी भगवद्गीता रोजनिशी भेट म्हणून मिळेल

वामनाची गोष्ट

श्रेयसिद्धीसाठीं गरजा कमी करून त्यागवृत्तीनें कसें राहावें हें आग्रहानें सांगणारी बट्ट वामनाची गोष्ट. १ रुपया

पुंडलिकाची गोष्ट

सेवाधर्माचें महत्त्व पटविणारी अतिप्रभावी कथा. २५ पैसे

सत्यव्रताची गोष्ट

तन्मार्गानें जाणाऱ्या प्रयत्नशील माणसाला परमेश्वर कसें साहाय्य करतो हें सांगणारी मस्तकावताराची रहस्यपूर्ण गोष्ट. ८० पैसे

परशुरामाची गोष्ट

स्वाभौषा लवलेखन देवगान्या परशुरामाच्या अवताराचें खरेंखरें रहस्य. १ रुपया

अभंगा - गीतें

ज्ञानेश्वर-रामदासबुकाराम देश्वरी साष्टांगवराचा निर्मळ आनंद देणारे २९ संतांचे ८० तावें अभंग. १ रुपया

ऋग्वेदाची ओळख

शांतीसाठीं मानवाला यागाचा संदेश देणाऱ्या ऋग्वेदाची सोप्या भाषेत ओळख करून देणारें पहिलेंच पुस्तक. १ रुपया

कर्नाटक प्रकाशन संस्था, चिरावाजार, मुंबई २

मुद्रक व प्रकाशक - बा. ग. टक्के, कर्नाटक मुद्रणालय, कर्नाटक हाउस, चिरावाजार, मुंबई २